

JOSEF JUNGSMANN

Jako Dobrovskému přísluší i Jungsmannovi významné místo v dějinách obrozenské literatury, ačkoliv těžiště jeho tvorby rovněž neleželo v činnosti umělecké. Na rozdíl od Dobrovského, který pomáhal položit základy k této literatuře na podkladě svých znalostí a své schopnosti vědecky analyzovat a rozlišovat, získal Jungsmann vedoucí postavení v obrozenském literárním dění tím, že uměl ukazovat cestu, vytyčit program, nalézt prostředky, které byly ve shodě s objektivními potřebami literatury stavící se do služeb národního hnutí. Jeho programové výzvy získávaly stoupence a organizovaly pracovní postup, jeho činnost básnická, překladatelská a především odborná pomáhala překonávat meze dosavadní zkušenosti, neschopné zajistit plně hodnotnou národní literaturu. Ve chvíli, kdy národní literatura byla nejvýznamnějším a takřka jediným polem národní aktivity, mělo Jungsmannovo systematické rozvíjení jazykových základů této literatury přímo politický dosah, bylo přípravou pro rozvoj plnějšího národního života v nových formách buržoazní společnosti.

Tvůrce jazykového programu obrozenské literatury

Obecně uznávané vedoucí postavení, které zaujal Jungsmann v kruhu národně probudilých a literatuře se věnujících inteligencí v první třetině 19. století, vybízí k hledání a zjišťování těch jeho vlastností a životních okolností, které mu umožňovaly takové postavení získat.

Věkově byl Jungsmann vrstevníkem puchmajerovců, narodil se 16. července 1773, byl tedy o dvacet let mladší než Dobrovský a o dvacet i více let starší než většina významných představitelů buditelské generace (Kollár, Palacký, Šafařík, Čelakovský), jíž stál v čele. Neměl tedy ve vztahu k ní, jakož i k některým svým přátelům, zejména Antonínu Markovi, postavení generačního vůdce a mluvčího, ale učitele. Tato okolnost svědčí o tom, že Jungsmann předběhl své vrstevníky v názorovém vývoji a že nadto byl schopen usměrňovat

činnost nové generace nejen v souladu s jejími potřebami a jejími názorovými představami, ale zároveň se vztahem ke zkušenostem staršího období.

Jungmannův vstup na studia nebyl motivován ani jeho nadáním, ani sociálním postavením jeho otce, chudého domkáře, ševce a kostelníka v Hudlicích u Berouna. Rozhodovalo, že jej jeho nábožensky vznětlivá matka již v útlém dětství zasvětila bohu. Vzdělával se zprvu na německé škole v Berouně (1784—1788), pak v Praze na piaristickém gymnasiu (1788—1792) a na filosofii (od podzimu 1792); v letech 1795 až 1799 studoval v rozporu se záměry své matky na právnické fakultě. Nestal se však ani právníkem, ale v roce 1799 přijal místo gymnasiálního učitele v Litoměřicích. Chtěla-li ho matka vychovávat v pokoře a v odevzdanosti k bohu, formovaly jej jeho vzdělání i jeho zkušenosti v muže zcela jiného typu. Zůstává teistou, rozešel se s myšlenkou náboženské oběti, kterou se měl stát jeho život v povolání kněžském, a již v mládí se sblížil s osvícenskými myšlenkami, s voltairiánstvím a s moderními státovědnými teoriemi josefínskými, šířenými profesory pražské university.

Ani jim však nepodlehł cele. Tento podle svého původu příslušník poddanské plebejské vrstvy (byl teprve v roce 1799 propuštěn na svobodu z evidence panství křivoklátského) uchovával si nedůvěru k prostředím, do nichž vstupoval, a nepřijímal jako samozřejmou úctu k šlechticům, ačkoli v jejich rodinách vyučoval, aby si přivydělal. Feudální ponižování stávalo se mu nesnesitelným, a jen proto hledal takové zaměstnání, které by mu zajistilo poměrně největší nezávislost. Jeho autobiografické Zápisky, psané na sklonku života, přinášejí četné doklady takového smýšlení, schopnosti nedůvěřovat vžitým představám a vůle samostatným myšlením dospívat k pravdivějšímu poznání. Projevilo se to nejen v otázkách náboženských, ale i v otázkách národnostních.

Ačkoliv procházel jen německými školami, takže si při návštěvách ve svém rodišti Hudlicích musil s rozpaky uvědomovat svou nedostatečnou zběhllost v českém jazyce, neodcizil se češtině, začal ji uvědoměle pěstovat a studovat (snad i za vlivu svého profesora Stanislava Vydry). Od roku 1795 přispíval do Puchmajerových almanachů a iniciativně využil první příležitosti, kterou měl jako učitel na gymnasiu, aby vyučoval své žáky češtině. Dobrovolně a bez nároků na odměnu vyučoval nepovinně češtině od roku 1800 na gymnasiu a od roku 1806 v biskupském semináři v Litoměřicích. V roce 1800 přistoupil i k vážným úkolům, svědčícím o tom, že má zájem na vyspělosti české literatury i českého jazyka. Začal překládat do češtiny Miltonův Ztracený ráj a soustavně registrovat českou slovní zásobu. Od počátku svého veřejného vystupování nebyl jen učeným vlastencem, zajímajícím se o minulost české země, českého státu, nebyl jen vzdělavatelem lidu ve smyslu josefinistickém. Nekladl sám sebe mimo česky mluvící lid nebo nad něj, cítil se být příslušníkem národa tvořeného tímto lidem, nestyděl se za jeho převážně selský charakter, nevadilo mu, že k němu nepatří příslušníci vládnoucí šlechtické třídy, ba vědomě na její

podporu rezignoval. Přitom toužil po kultuře, která by tento národ vyjadřovala, reprezentovala jeho vyspělost a byla schopna soutěže s kulturami jiných vyspělých národů. Za tímto cílem stál s rozhodností, která se nelekala ani překážek, ani ponižování. „Ale já — třebaš v chlévě česky učití budu,“ napsal v roce 1810 Markovi, když narážely jeho hodiny češtiny pro bohoslovce na šikany.

V roce 1806, kdy vystoupil v Hlasateli českém se svými dvěma rozmlouváními O jazyku českém, projevoval takovou názorovou vyhraněnost a uvědomělost, že se rázem dostal do čela národního hnutí a celé národní literatury. Bylo to ve chvíli, kdy se jeho postavení společensky i hmotně upevnilo, nejen sňatkem s Johanou Světeckou, sice německy vychovanou, ale Jungmannem pro český jazyk i českou věc získanou, ale v roce 1805 i udělením měšťanského práva. Toto udělení měšťanského práva mělo sice jen vnější význam, ale dobře symbolizovalo historický smysl Jungmannova působení, neboť ve vztahu k otázkám národním byl Jungmann nositelem vědomí, které bylo v souladu s historickou úlohou buržoazie.

Pro Jungmanna je příznačná schopnost vidět zájmy a rozvoj národní společnosti nezávisle na zájmech panovníka nebo vládnoucí třídy šlechtické. Ve všech svých akcích vycházel z vlastních sil národa. Potřeboval-li hmotnou pomoc, hledal ji u měšťanských mecenášů. Jen v případě nutnosti, například v otázkách Českého muzea, smířoval se, ač nerad, s podporou šlechtickou (viz o tom na str. 150 a n.). Vycházejí z domácí situace ani Jungmann nevybízel ovšem k revolučnímu odporu, napsal dokonce báseň protirevolučního zabarvení, vybízející k obraně země proti Napoleonovi, a bylo-li třeba, osvědčoval i on povinnou loajalitu k panovníkovi. Většinou se však řídil zájmy a potřebami národními, které se v dané situaci zpravidla kryly i s potřebami české buržoazie. V jeho stanovisku se projevují první stopy českého nacionalismu a jeho slovanství nevyplývá jen z vědomí příbuznosti s jinými národy slovanskými, ale především z potřeby hledat protiváhu proti německému nacionalismu.

Jeho korespondence s Antonínem Markem z období válek napoleonských dosvědčuje nejen jeho protirakouské smýšlení („dobrého nám a vlasti nikdo z Vídně neporučí“), ale i zřejmou touhu spojovat se co nejvíce s ostatním slovanským světem, především s Ruskem, a vytěžit ze soudobých politických zmatků co nejvíce pro rozvoj slovanské moci. V období spolupráce Ruska s Napoleonem sledoval se sympatiemi obnovu Polska, v době boje Ruska proti Napoleonovi obdivoval sílu Ruska. Byl přesvědčen, že postup Ruska a Slovanů vůbec je nezadržitelný, i když může být provázen dočasnými neúspěchy. Z tohoto přesvědčení, podloženého i jeho zřetelem k lidovému jádru národa, pramení jeho optimismus, činorodost a využívání všech metod, i tajných, vedoucí k cíli. V roce 1810 napsal Markovi: „Čechům ničeho nezbyvá, než aby *podtají*, *nečitedlno* všemožně hleděli zachovati národ na budoucí časy, jichž věk

tento přinést chtít se zdál, ale teprve jiný další přinést musí.“ Metody, jichž v důsledku této situace Jungmann užíval, vynesly mu pověst „tichého génia“, z hlediska rozvoje národní kultury, především literatury, měly však dalekosáhlý význam, neboť byly při vší skrytosti promyšlené a účinné.

Odpovídalo dané situaci, že se Jungmann snažil vyjasnit otázky cílevědomého postupu směřujícího k obrození národní literatury především v řadách příslušníků inteligence, tj. těch, na nichž další růst této literatury závisel. Vznik časopisu Hlasatel český, vydávaného Janem Nejedlym od roku 1806, poskytl příležitost k vystoupení zásadnímu. Již sama forma, kterou vtiskl svým oběma programovým „rozmlouváním“ *O jazyku českém*, publikovaným ihned v prvním ročníku nového časopisu (náčrt rukopisu vznikl již roku 1803), svědčila o úmyslu odhalovat rozpory v názorech této inteligence. Na rozdíl od dosavadních apologií češtiny nebo deklarativních výzev, které měly převážně monologický charakter, rozhodl se Jungmann pro fiktivní dialog, který konfrontoval dva názory, v němž se stavěly argumenty proti argumentům a v němž bylo možno mnohem konkrétněji osvětlovat přednosti a praktické důsledky autorkova stanoviska.

Předmětem sporu byla otázka náročnější literatury odborné a beletristické, psané českým jazykem. Jungmann nesdílel skeptické mínění Dobrovského, který dospěl k přesvědčení, že vyšší vzdělanost pěstovaná českým jazykem postrádá praktického smyslu, poněvadž neexistuje společenská vrstva, která by se o produkci tohoto obsahu zajímala. Argumenty uváděné Dobrovským zdály se nesporné a neotřesitelné. Tvorba puchmajerovců je vyvracela jen zčásti, jednak se nezaměřovala na úkoly příliš náročné (skupina Hněvkovského je dokonce odmítala), jednak její ohlas nebyl takový, aby vyvracel námitky Dobrovského. Teprve Jungmann se pokusil vyvrátit je zásadně.

Nemohl je vyvracet fakty, neboť právě na existujících jevech a příznacích byla založena síla soudu Dobrovského. Jungmann musel vycházet mnohem více z toho, co by mělo být, než z toho, co bylo. Nemohl jen zjišťovat, musel vycházet z idejí a objektivních potřeb, ale musil také dávat i konstruktivní návrhy, jež by mohly odstranit existující stav. Jen takto mohl získat své čtenáře a jen takto mohl přivodit změnu v dané situaci. Ve svých Zápiscích napsal: „Co platno nemocnému, jestliže mu učený lékař stav nebezpečný ukáže, jestli mu pravým jmenem nazve neduh jeho a přesvědčí, že vpravdě nemocen a snad neulečitelně nemocen, tázán jsa však o léky, pokrčí ramenama a vyzná, že jiných nemá, leč pomůže-li si příroda sama.“ Na rozdíl od Dobrovského, který se spokojil většinou s diagnózou, přešel Jungmann k metodám terapeutickým.

V prvním rozmlouvání je dialog konstruován tak, aby umožnil konfrontovat současný stav, tj. současného vzdělaného Čecha, špatně znalého vlastního mateřského jazyka, se zástupcem vyspělé české minulosti, tj. s Danie-

lem Adamem z Veleslavína. Setkání reprezentantů dvou období české jazykové kultury umístil Jungmann do podsvětí s úmyslem satirickým. Soudobý Čech je karikován jak svými názory, tak i způsobem mluvy. Zoufání Veleslavínovo nad stavem soudobého Čecha utěšuje soudobý Němec, proniknutý moderním národním cítěním, který vyslovuje přesvědčení, že obdobně jako v Německu i v Čechách bude lépe. Dokud jsou tu aspoň zbytky těch, kdo znají česky, není vše ztraceno: „Živ jest národ ten, jehožto jazyk zcela nepošel.“

Zatímco prvé rozmlouvání chtělo působit příklady, Veleslavínem a soudobou německou kulturou (Jungmann častěji využíval taktiky německého příkladu, proto přeložil a v roce 1813 v Prvotinách uveřejnil výňatky z nacionalistických tezí F. L. Jahna z jeho knihy *Das deutsche Volkstum*), těžiště druhého rozmlouvání je v argumentaci hájící důležitost jazykové národního hlediska a navrhuje cesty k jeho rozvinutí a zajištění. Vzdělaný Protiva, kosmopolitně cítící, znalý vymožeností moderní kultury, nechápe nutnost a užitečnost úsilí o vyšší jazykovou kulturu českou, je-li možno bez potíží se na vyšší vzdělanosti podílet v jazyku německém, známém všem českým vzdělancům. Naproti tomu Slavomil, mluvčí Jungmannova názoru, vychází z jazykového pojetí národa, proto nenazývá českým vzdělavcem toho, kdo neužívá českého jazyka. Úsilí o vyšší literaturu česky psanou nevyvozuje z potřeb vzdělavců (z hlediska těchto vzdělavců byla opravdu zbytečná), ale z existence národa, v českém případě lidu, především selského, který bez plně rozvinuté vzdělanosti české není plně hodnotným národem. Jungmannův Slavomil vedl jasně rozlišující čáru mezi Čechem a Němcem. Na podkladě této rozlišující čáry, odmítající hledisko teritoriální, se stav Čechů početně zmenšil, ale zároveň se pojetí českého národa demokratizovalo, zbavilo se těch, kdo se k němu hlásili z hlediska svých zájmů feudálně stavovských, především šlechty odcizené českému jazyku. Toto pojetí postavilo však Jungmanna proti absolutistickému josefínskému utilitarismu, který sice nepronásledoval národy, ale z důvodů administrativního sjednocení říše reálně podporoval němčinu. Jazyková koncepce národa měla tedy společenské důsledky, vycházela vstříc potřebám protifeudálního boje, přispěla k stabilizaci národní společnosti v její buržoazní podobě, ba uchovávala jí nadlouho jisté demokratické rysy.

Víme již z předcházejících výkladů, že jazykové hledisko bylo zprvu nejsilnější oporou českého národního hnutí. To však způsobilo, že jazyku byly přisuzovány vlastnosti metafyzického charakteru, že v něm byla shledávána duše národa, že byl pokládán za „národní filosofii“. Jungmann nebyl prost těchto představ a teorií. Využíval jich pro potřeby jazykové praxe. Poněvadž svou představu národní duše spojoval s širším pojmem slovanské individuality kmenové (je pro něho příznačné, že přeložil a v Prvotinách v roce 1813 vydal známou Herderovu stať o Slovanech), viděl ideál v jednotné řeči všeslovanské, která by užívala „jistého prostředního dialektu, kterýž by Slovany sbratřené

spojiti mohl“. Poněvadž to zatím nebylo možné, zvláště když toto stanovisko naráželo na překážky politické, nerozpakoval se Jungmann aspoň využívat jiných slovanských jazyků k obohacení českého lexika. Jeho Slavomil dobře věděl, že rozvoj nové literatury závisí na slovní zásobě odpovídající potřebám soudobé vzdělanosti: „Slov, kterých mudrlec a umělec žádá, ovšem namále najde,“ říká Slavomil o češtině, ale „co by bránilo Čechovi bráti slove od jiných dialektů slovanských — od jedné matky pošlých“. A tak Jungmann vedle těch zdrojů, které doporučoval již Dobrovský (tj. studium živého jazyka a jazyka starší literatury), odhaluje, a to ve větším měřítku než Puchmajer, možnosti odvážného tvoření, jež se nenechává spoutat klasicistickými teoriemi, neboť zájem národní kultury je více než zvyk a vkus. „Jsme za Němci této doby, ale ujdeme-liž tam, zůstanouce státi?“ Takové otázky kladl Slavomil ve chvíli, kdy zdůrazňoval potřebu aktivního, do jisté míry i násilného vytváření prostředků plně rozvinuté, jazykově české národní kultury.

Dvojí rozmlouvání O jazyku českém mělo pro uvědomění mladé národní inteligence české i slovenské zásadní význam. Palacký i Šafařík dosvědčují, že tato stať měla rozhodující vliv na jejich národní a slovanské probuzení. Představitelé mladé buditelské generace spatřovali v Jungmannovi vlastního tvůrce nového národního a literárního programu. Přispělo k tomu i zásadní a neobyčejně účinné vystoupení proti profesoru Aloisu Uhlovi, který se v časopise *Bohemia* v roce 1812 anonymně vysmíval křísitelům dávné velikosti českého jazyka. Pokládal takovou činnost za marnou, jazyk český na podkladě vnitřních vlastností označoval jako méněcenný a neschopný dalšího vzdělání. Jungmann odpovídal rovněž anonymně třemi statěmi v *Prvotínách* v roce 1814. Střední z nich, *Slovo k statečnému a blahovzdělanému Bohemariusevi*, patří k nejvýznamnějším projevům cílevědomé aktivity obrozené inteligence, odmítající poddávat se skličující realitě. Jako v obou rozmlouváních i zde nevyvozoval osud českého jazyka z jeho nedostatků, ale mohem více z vůle lidí, těch, kdo dějiny národa i jeho jazyka vytvářejí: „Na nás jen záleží, chceme-li sobě vážití toho nejdražšího od předků nám zůstaveného pokladu a čest zachovati tomu poctivému jménu slovanskému, čili dopustiti, aby vždy v nectných hubách valchováno bylo.“ Byl přesvědčen, že vzdělanci, kteří nedovedou své znalosti sdělit „s velkým národu zástupem“, neprosívají vlasti a jsou „pro domácí tak, jako by ani učenými nebyli“.

Své polemiky s Bohemariusem vedl Jungmann uprostřed závěrečných fází válek napoleonských, které byly provázeny velikými vítězstvími ruských vojsk. Nikdy neztratil důvěru v sílu Ruska, navázal velmi živé vztahy s ruskými vojáky za jejich pobytu v Čechách v roce 1813 a jejich úspěchy povzbuzovaly i jeho optimismus ve věcech národních.

Autorita Jungmannova, upevňovaná jeho literárními projevy, jeho činností učitelskou, jeho schopností organizovat lidi kolem konkrétních úkolů, ještě

vzrostla, když se mu po delších marných pokusech konečně podařilo získat místo v Praze. Stal se v roce 1815 profesorem na staroměstském gymnasiu, tzv. akademickém, kde trvale působil zprvu jako humanitní profesor, od roku 1834 jako prefekt. V roce 1845 odešel do výslužby. Tehdy napsal i uvedené *Žápisky*, do nichž uložil nejen své vzpomínky a své přesvědčení národní a slovanské, ale i svůj filosofický racionalismus zaostřený protiklerikálně a protipansky. *Žápisky* nebyly určeny veřejnosti. Jsou však svědectvím, že Jungmannovo opatrnické vystupování, charakteristické zejména pro sklonek jeho života (zemřel 14. listopadu 1847), nebylo výrazem jeho smýšlení, ale důsledkem jeho dlouhodobé taktiky. Báł se, aby radikálnější vystoupení neohrozilo výsledky práce, k níž svým dílem přispěl.

Po celou dobu svého učitelského působení v Praze věnoval Jungmann velkou pozornost češtině a jejímu vyučování. Naděje vzbuzené nařízením vydaným v roce 1816 o zavádění češtiny na gymnasia (přivedly jej k napsání *Slovesnosti*, tj. učebnice české literatury) se sice nesplnily, ale hodiny nepovinné češtiny profesora Jungmanna se staly dostaveníčkem české probudilé mládeže a přípravkou pro další literární činnost.

Jeho vystoupení v otázkách spisovné češtiny v roce 1806 zkomplikovalo jeho vztah k jiným osobnostem národního obrození. Spolu s Janem Nejedlym usiloval o česky psanou literaturu náročnějších úkolů a střetával se takto s názory Dobrovského. Podle všeho měl po boku Nejedlyho přímou nebo nepřímou účast v anonymní polemice vedené proti Dobrovskému pro jeho recenzi Nejedlyho překladu Florianova Numy Pompilia ve vídeňských *Análech* (viz o tom na str. 127). V konkrétních prostředcích sledujících uskutečnění společného cíle se však s Nejedlym rozcházel. Nejedly setrval na veleslavínské normě a dával takto svým překladům archaizované zabarvení. Byl v této věci mnohem důslednější než Dobrovský a s nelibostí nesl neologizující a purizující tendence Jungmannovy. Spor vyvrcholil však v otázce pravopisné, v níž Jungmann, vycházející z Dobrovského, prosazoval analogickou opravu, a to jednak v česky psané brožuře *O počátku a proměnách pravopisu českého* (1828; spolu s Hankou), jednak v německy psaném spisku *Beleuchtung der Streitfrage über die böhmische Orthographie* (Osvětlení sporu o český pravopis, 1829; spolu s Vinařickým). Pravopisné hádky ohrožovaly jednotu psaného spisovného projevu, byly však brzy likvidovány vítězstvím analogického pravopisu. Stalo se tak též váhou autority Jungmannovy v očích mladších spisovatelů, kteří takřka bez výjimky přijali nový pravopis.

Jungmann však znovu vystoupil v otázkách spisovného jazyka na počátku let třicátých. Učinil tak tentokráte proto, aby paralyzoval nepříznivé důsledky jevů, které sám vyvolal. Svými názory z roku 1806 a svou činností překladatelskou uvolnil normy spisovného jazyka a otevřel dveře jazykové tvořivosti. V roce 1832 uveřejnil v *Časopise Českého muzea* stať *O různění českého písem-*

ního jazyka, jež byla namířena proti porušování jeho jednoty. Jungmann si uvědomil, že četné nové prvky vnášené do jazyka mají krajový charakter a vytvářejí nebezpečí územní jazykové diferenciaci. Stať útočila nejen na některé moravské pokusy psát v místních dialektech, ale především na Kollára, uvádějícího slovenské tvary do českého spisovného projevu. Tytéž důvody jednoty spisovného jazyka postavily však Jungmanna po bok Kollárovi v boji proti Štúrovi v Hlasech o potřebě jednoty spisovného jazyka z roku 1846.

Jungmannův význam pro obrozenský spisovný jazyk nevyplyvá však jen z jeho programových, teoretických nebo publicistických projevů o těchto problémech. Vyplyvá i z jeho činnosti básnické, překladatelské a přímo vědecké. Tyto činnosti nebyly totiž autonomní složkou jeho díla, nezávislou na buditelských cílech jeho úsilí. Jednota jeho programu i vlastního spisovatelského díla je podivuhodně důsledná od první chvíle jeho cílevědomého vystupování na prahu 19. století. Takřka všechny velké počiny Jungmannovy mají svůj zrod v tomto mladistvém období nebo z něho logicky vyrůstají. Jeho životní styl byl i při vášnivém vztahu k osudům národa charakterizován klidnou vyrovnaností a soustředěnou pracovitostí, neboť Jungmann systematicky realizoval díla, o nichž od mládí věděl, že musí být vykonána, nejen aby byl splněn jeho osobní pracovní program, ale aby byl zajištěn též plný rozvoj české národní literatury.

Činnost básnická a překladatelská

První básnické pokusy Jungmannovy vznikaly v době, kdy se ještě nevykrystalizoval jeho program jazykové obrody české literatury. Byly publikovány v Puchmajerových almanaších a svou tematikou i stylem zcela zapadají do okruhu poezie v nich obvyklé. Epigramy uveřejněné v prvním a třetím svazku, jakož i trochejsky psaná znělka *Těžké vybrání*, otištěná ve čtvrtém svazku, jsou běžné hříčky racionálně pojaté erotiky. V *Těžkém vybrání* je uplatněn pro anakreontiku typický motiv volby mezi dvěma možnými milenkami, rusou Lili a černookou Loli, jež může rozřešit jen slepá náhoda. Obdobně racionální charakter má jiná znělka z této doby, *Létaví mravenci*; v ní se na příkladě mravenců a žíal ilustruje všeobšáhlost principu lásky, jež „bláží červa, člověky“. A ještě v pátém svazku roku 1814 uveřejněná báseň *Spokojenost* vytyčuje ideál uměřeného života, spokojeného štěstí, jež vyplývá z moudrosti schopné vyhnout se nedostupnému. Nic — kromě označení vína jako „mělnického“ a děvčete jako „českého“ — nedává této poezii specificky český ráz. Dobře harmonuje s reflexivními úvahami Zápisníku a s jejich racionalismem, ale není v souladu s vášnivým tvůrcem programu náročné národní literatury. Ten se počíná projevoval v poezii poněkud později, a to dvojím způsobem. Jednak českou tematikou, především historickou nebo dokonce mytologickou, jednak prozo-

dicí formou stojící v zřejmé opozici k prozódii podle návrhů Dobrovského. V několika případech splývá národní tematika s prozodickými experimenty.

Z básní prvního typu má nejvyšší hodnotu historická romance *Oldřich a Božena*. Byla otištěna až v Jungmannových Sebraných spisech v roce 1841, ale vznikla v roce 1806. Oblíbená látka osvětského demokratismu, známá z divadelní hry Zimovy, nebyla Jungmannem pojata jako oslava osvětského panovníka, ale především jako oslava selského rodu. „Měj ve cti rolní rod,“ říká Oldřich zemanům, když protestují proti nerovnému sňatku. Romance, zřejmě napodobující styl baladický (oslovováním čtenářů, četnými interjekcemi, pravidelnou písňovou strofou, proměnlivou větnou intonací, tázací, zvolací atd.), je pozoruhodná i svou stavbou. Vedle vlastního příběhu zachycuje Jungmann v posledním dvojverší několika strof i dvojí reakci na jeho jednotlivé fáze: reakci zemana a reakci lidu („Stál zeman do zemi vryt, má potěchu lid; A zeman jitra se bál, však lid jeho velice přál; I plésal vysoko lid. Byl s zemany klid.“ Atp.). Právě tato metoda umožnila dát celé skladbě jasný, ironickým výsměchem podložený protišlechtický smysl. Dobře si dovedeme představit důvody, jež Jungmannovi bránily, aby otiskl tuto báseň uprostřed válek napoleonských. Romance *Oldřich a Božena* byla podávána jako etymologická pověst, vysvětlovala původ názvu vesnice Peruce a studny Boženy. Historicky „pravdivý“ příběh, tentokrát z dějin Litoměřic, zpracoval Jungmann i v básni *Zuzana* (1814); je vzat z husitského období se zřejmou sympatií pro husitské kacíře, odsouzené k smrti městskou radou litoměřickou. Na rozdíl od předcházející romance přidržuje se tato báseň již časoměry.

Jen příležitostný charakter měly básně *Elegie na smrt Stanislava Vydry* (z r. 1804), oslavující Jungmannova učitele a oddaného vlastence, a básně věnované *Alexandru Vasiljevu, ruskému vrchnímu vojenskému kazateli onemocnělému za pobytu v Litoměřicích v roce 1813* nebo *Fr. Xaveru Tvrdému*, guberniálnímu úředníku podporujícímu vyučování jazyku českému. Obě poslední jsou charakteristické tím, že jsou prostoupeny slovanským a českým vlasteneckým patosem a že zároveň opouštějí rým usilující o časoměrný verš.

V tomto směru se pohybovala i ostatní nečetná básnická tvorba Jungmannova. Báseň *Slavěnka Slavinovi*, uveřejněná v Prvotinách 1813, je psána hexametrem. Slavěnka v něm chválí Slavina (Rožnaye) za jeho překlady Anakreonta, byly by však krásnější, „kdyby prostolibým je chtěl vázati poutkem, jak sama v záhradě krásná je nesla Helenka“, jinými slovy, kdyby své překlady psal v časoměře. V hexametu napsal Jungmann obsáhlou „jinotajitelnou pověst“ *Krok* (1821), cele prostoupenou mytologickým zdůvodňováním současných potřeb české vzdělanosti, souvisejících se vznikem stejnojmenného časopisu *Krok*, v jehož čele byla báseň uveřejněna. V témže roce uveřejnil v indických časoměrných metrech dvě drobné básně *Jeseň* a *Rybářská píseň*,

zřejmě jako experiment, aby si ověřil nové metrické možnosti. Později se k vlastní poetické tvorbě vracel jen výjimečně, většinou ve verších příležitostných.

Přestože básně zde uvedené prozrazují smysl pro tvar a pro jazykový výraz, přece jen nebyl Jungmann natolik tvůrčí uměleckou osobností, aby byl schopen svou původní básnickou tvorbou zasáhnout nějak podstatně do vývoje české literatury. Jungmann byl především filolog, a i když měl živé básnické cítění, mohl je na podkladě svého talentu lépe než původní tvorbou vyjadřovat tvůrčím tlumočením existujících básnických hodnot. Proto má jeho překladatelská činnost větší význam pro obrozenskou literaturu než jeho původní poezie. Znovu se ukázalo, jako v případě Dobrovského, že filolog může pro rozvoj literatury jako celku znamenat za určitých okolností více než básník.

Na rozdíl od Dobrovského, jehož význam spočíval v normalizaci obecných forem češtiny i českého básnictví, v upevnění spisovného tvarosloví a v pravidlech prozodických, činnost filologa Jungmanna dostala ve vztahu k jazyku uměleckých děl zcela jiný směr. Ne normalizace, ale naopak diferenciacce byla středem Jungmannovy pozornosti. Jazyk bohatě rozvinuté národní společnosti musel být nejen jednotný ve svých spisovných formách (v tom Jungmann souhlasil s Dobrovským), ale musel být zároveň rozmanitý a pružný, aby mohl sloužit nejrozličnějším potřebám života, vzdělání a umění. Proto Jungmann podporoval stylistické rozrůznění češtiny, proto uvažoval o specifickém jazyku vědeckém nebo básnickém. Jmenovitě výraz básnický soustřeďoval k sobě jeho pozornost (viz o tom na str. 132). Byl přesvědčen, že musí být jiný než výraz „nebásnický“, že musí umět čerpat z potenciálních vlastností jazyka, umožňujících vytvářet nová a nová spojení, nová a nová slova, schopná dát každé myšlence i básnické lexikální zabarvení. „Nemám-li užívat vši zálohy jazyka, zvláště ve větších básních, tu nevím, co pojde z literatury naší,“ psal Jungmann Markovi v roce 1812. Byl konečně přesvědčen, že básník musí mít jistou svobodu, přemáhající ustálené normy a pravidla: „Zákona však píseň volného je věštce.“ Všechny tyto rysy jazykového tvoření bohatě diferencovaného a individuálně zabarveného mohl filolog nejlépe ověřovat a ukazovat právě na překladech. Nevystačil tu však s běžnými, umělecky nevýraznými díly, vyhovovaly jen takové básnické projevy, které již ve svém originálním znění byly v souladu s Jungmannovými představami kladenými na charakter esteticky hodnotné literatury a jejího jazyka. Měla tedy otázka výběru zásadní důležitost, tím větší, že nešlo jen o jazyk nové české literatury, ale také o její celkový charakter, o její ideový i umělecký směr.

Ačkoliv byly Jungmannovy počátky poznamenány osvícenským klasicismem, vybíral si pro své překlady taková díla, která se mu vymykají nebo se mu staví přímo na odpor. Již v roce 1800 přistoupil k překladu Miltonova *Žtraceného ráje*. Tento duchovní epos, zachycující pád Adama a Evy a pád andělů,

obracel pozornost k nejzákladnějším otázkám lidského osudu a jeho vztahu k bohu. Milton byl vynikající účastník cromwellovské revoluce a četná místa jeho *Ztraceného ráje* byla vnímána jako kritika feudální společnosti, popřípadě jako projevy vzpoury proti autoritám. Sám Jungmann ve druhém vydání *Slovesnosti* zdůraznil, že nás v duchovním eposu více než téma boha poutá téma provinivších se lidí nebo odbojného Satana. „Božství nade všechny ty okolnosti (tj. lidského života) povýšeno jest; zde tedy co nás zajímá, není nic estetického.“ Naproti tomu vzbouřivší se anděl, „chtějící jednati v okolnostech a poměrech lidských, svou mocí nad ně povýšiti se nemohou, ... pročez ďábel v *Ztraceném ráji* Miltonově i v *Messiadě* ... více nás esteticky zajímají než Kristus sám“.

Vážný, vznešený patos odlišoval toto dílo od běžných projevů klasicismu a takto také bylo proti škole Gottschedově přijímáno a vyzdvižováno i v německé literatuře, především ve Švýcarsku Bodmerem a Breitingerem. Klopstockův Mesiáš vyrůstal z tradic této básně. Mimo to: téma *Ztraceného ráje* bylo velkým tématem ve chvíli, kdy se vzněcovala touha po vytvoření nové společenské reality, jež vábila svými mlhavými obrysy, neschopna zatím reálné podoby. Bylo příznačným rysem dané chvíle, že představy o budoucnosti byly zpravidla promítány s alegorickým přízvukem do minulosti; i Rousseau spojil krásný věk člověka s primitivním stavem přírodním. V tomto smyslu psal Jungmann Markovi v roce 1810, že Miltonova poezie a zvláště jeho obraz ráje mu byly a zůstanou potěšením a blahem.

Všechny uvedené okolnosti patrně rozhodovaly o tom, že Jungmann spatroval v Miltonově eposu dílo, jehož překlad bude schopen vzbuzovat touhu po obdobných dílech české národní literatury. V každém případě toto dílo zaručovalo, že na něm bude možno v plné síle ukázat básnické schopnosti češtiny, vyzkoušet sílu a bohatství českých ekvivalentů k vlastnostem mistrovského slovesného výtvaru anglické literatury.

Na překladu pracoval Jungmann čtyři roky (1800—1804), a jistě ne bez potíží. Nešlo mu již jen o volnou adaptaci originálu tak jako Puchmajerovi a většině příslušníků jeho školy. Jejich překlady měly poměrně značnou plynulost a srozumitelnost, ale při nedostatečné rozvinutosti českého spisovného jazyka (především slovníku, synonymních výrazů) převáděly náročnější prvky originálu do polohy střízlivější, odpoetizované a někdy i nivelizované. Jungmannovi nešlo však také o filologicky doslovný překlad. Měl jistě již tehdy na mysli to, co později formuloval v druhém vydání *Slovesnosti*, tj. překlad, „jehož původce se snaží netoliko smyslem, alebrž i slovy vlastními i přenesenými, obraty řeči, měrou a zvukem, ladem i skladem dílo své dílu původnímu podobné učiniti“. Neznamená to ovšem, že tohoto cíle dosahoval. O skutečném výsledku nerozhodovala jen jeho schopnost tento úkol plnit (neznal spolehlivě anglicky a používal i prostřednictvím překladů německých a polského překladu J. Przybył-

ského), ale především konkrétní potřeby české literatury, které měl stále na mysli a jimž sloužil zpravidla cílevědoměji než svému básníkovi.

Ostatně každá snaha dospět k básnický stejně účinným ekvivalentům jednotlivých prostředků originálu rozvířila zpravidla celý komplex otázek, které se netýkaly jen daného případu, ale vůbec otázek českého lexika, stylu nebo verše.

Charakteristická „vznešenost“ stylu Miltonova Ztraceného ráje byla dána nejen tématem, ale i lexikem, bohatým na speciální výrazy a na četná abstrakta. Hledaje ve smyslu své zásady, že nelze „vznešenou báseň všedním jazykem zneuctít“, ekvivalenty pro tyto výrazy, narážel Jungmann na nedostatky české slovní zásoby. Byl nucen tvořit nová slova, využívat zabstraktňujících substantivních typů, zejména substantiv verbálních (*dlouhočekání, zkušené*) nebo substantiv se sufixem -ost nebo -ina (*matenina, celina*), vypůjčovat si slova z jiných slovanských jazyků (zvláště z polštiny a z ruštiny). Okolnost, že v českém soudobém spisovném lexiku nebylo dostatek slov schopných vzbudit zamýšlené stylistické zabarvení nebo že slova sem uváděná působila jako neobvyklá, zastaralá, jakoby nově tvořená, měla vliv na celkový výraz slovesný, tj. vyvolávala jiný dojem, než jaký byl příznačný pro originál. Lze vcelku říci, že úsilí o specifický básnický jazyk nejen v tomto překladě, ale i jinde vybízelo Jungmanna k vytváření lexikálních dublet, tzv. poetizmů, a to častěji, než to vyžadoval originál nebo než bylo nutné z hlediska doslovného překladu. Jestliže překlady puchmajerovců vedly zpravidla k jisté nivelizaci originálu, překlady Jungmannovy vedly naopak k umělé „poetizaci“. Dubletní *lesina* proti obvyklému slovu *les* mohla sice působit svou neobvyklou zvláštností — zvláště byla-li včleňována do lexikálního prostředí obdobného typu —, ale sotva učinila představu „lesa“ názornější a významově přesnější. Poetizmy vyvolávají dojem nepřímého, perifrastického pojmenování, ačkoli svým charakterem nejsou většinou obrazné, jsouce vytvářeny spíše odvozeným slovním tvořením. Tuto jistou významovou neurčitost stupňovaly ještě četné slovosledné inverze, které ztěžovaly srozumitelnost, takže nad věcnou stránkou sdělení převažoval celkový dojem neobvyklosti a vznešenosti. Ve svých teoretických statích (ve Slovesnosti) byl Jungmann toho mínění, že „mluva básnická“ se odlišuje od „prostomluvy“ tím, že „ona toliko zdání, omamu, vidinnosti (ideálnosti), tato pravdy, bytí, věcnosti šetří“.

Obdobný proces v překladatelském úsilí Jungmannově můžeme sledovat i v otázkách veršových. Hledaje ekvivalent pro Miltonův blankvers (pěti-stopý nerýmovaný jamb), Jungmann užil jedenáctislabičného nerýmovaného trocheje s mužským zakončením. Užití trocheje bylo zdůvodněno tím, že trochejský verš byl zajisté v češtině tak obvyklý jako verš jambický v angličtině. Mužské zakončení verše, jakož i četné další znaky (především vkládání syntaktických pauz dovnitř stop) svědčí o tom, že Jungmann chtěl uvnitř českého

trocheje vyvolat dojem vzestupnosti. Snažil se uchovat i jiné vlastnosti originálu, především sklon k přesahům a všechny ostatní prvky vznešeného stylu, zejména slovosledné inverze. Tyto tendence, realizované uvnitř sylabotónického verše podle prozódie Dobrovského, přivedly jej však k pochybnostem, zdali samy principy této prozódie jsou dost vhodným a nosným nástrojem pro poezii vznešeného stylu. Napsal o tom: „Zaměstknává se překládáním Miltonova Ztraceného ráje zkusil jsem cosi podobného jako tam Rousseau, kdy noty hudební opisoval, jednak že u obou to naopak dalo se. On mezi prací mechanickou obrazy duchovními se zanášel, z kterých napotom tak mnohé, znamenité spisy jeho vznikly, mně blažícímu se nevyrovnaným onoho básníře duchem tvarové všelijací kolotali se na mysli o mechanismu zpěvomluvectví našeho, kteří patrnějšími stávali se, čím postupuje dále nynější na přízvuku založenou prozódii nedokonalou býti živě jsem buďto přesvědčoval, buďto přemlouval se.“ Výsledkem byl spis z roku 1804 *Nepředsudné mínění o prozódii české*, v němž navrhoval časoměrnou prozódii a jehož rukopis rozeslal významným literárním pracovníkům k posouzení (viz o tom str. 187). Tento spis se stal východiskem dalších prozodických úvah a bojů, vyvrcholených Počátky, které utvrdily v Jungmannovi přesvědčení o správnosti jeho mínění. Nejenže se polemicky zúčastnil bojů o zavedení časoměry v článku *Výměsky z prozodiky a metriky české* (Krok 1822) a v recenzi Hněvkovského *Zlomků o českém básnictví* (Krok 1822), nejenže v článku *Krátký přehled prozodie a metriky indické* (Krok 1821) doporučoval využít indických metrických vzorů, ale uplatnil svůj zájem na časoměře i ve svých překladech a ve Slovesnosti.

Motivy, jež vedly k překladu Ztraceného ráje, rozhodovaly též o četných jiných překladech. Tak překládal Jungmann s oblibou díla, která byla v anglické nebo německé literatuře na přechodu mezi klasicismem a sentimentalismem, která svým vysokým nebo citově vzrušeným stylem poskytovala překladateli možnost pohybovat se v obdobné poloze stylistické a vyzkoušet tak „tvůrčí možnosti“ češtiny. To se týká drobných překladů z Popea, Drydena, Grayovy *Elegie na hrobách veských*, Goldschmitova *Poustevníka*. Z německé literatury sem patří příznačně Klopstock, Bürgerova *Lenora* (původní překlad s titulem Lenka), jež vábila možnost zachytit dějovou i zvukovou dynamiku. Jungmann však dovedl ocenit i básnickou naléhavost mladší německé literatury. Zaujal jej ideově nejprůbojnější básník boje proti absolutismu Schiller, z něhož překládal na počátku let desátých ódu *Radost*, *Rukavičku* a *Píseň o zvonu*, uveřejněnou pro konfiskační potíže až v roce 1823. Jeden z prvních uváděl k nám i Goetha, překládal *Čarodějnického učedníka*, *Píseň milostníčky* (Mignon) a jiné básně, i když ne vždy s nejlepším porozuměním. Jeho největší goethovský překlad, idylický epos *Herman a Dorota*, byl jeho oblíbeným dílem již v polovici let desátých, ale překlad celého díla byl motivován převážně důvody metrickými, neboť jeho hexametr poskytoval příležitost k uplatnění časoměry.

míry. Překlad je z doby pozdní a byl uveřejněn až v Jungmannových Sebraných spisech z roku 1841.

Některé zde uvedené Jungmannovy překlady byly podníceny dvojím vydáním jeho Slovesnosti, do níž potřeboval zařadit ukázky jednotlivých druhových forem, pro něž neměla česká literatura příklady vlastní. V druhém vydání jsou tam i příklady z dramatické literatury, z Shakespearova *Hamleta* i se slavným monologem „Být či nebýt, o to se tu jedná“, z Molièrova *Lakomce* a z Voltairova *Tancreda*. Voltaira, autora Jungmannovi osobně milého, překládal ještě dvakrát, vždy však z důvodů cenzurních neuvedl autorovo jméno (*Trojí způsob*, 1844; *Žádostka i Blahodal*, 1841). Překlad Boileauova *Lutrina* (Pulpit), pocházející z počátku století, zůstal v rukopise.

Žádný ze všech těchto překladů neměl však ten význam jako překlad *Ztraceného ráje*. Ani on nevyšel ihned po svém dokončení roku 1804, byl vydán s pomocí Jungmannových mecenášů až v roce 1811. Tehdy však byl zjevením, neboť přes všechny nedostatky, které měl nebo které Jungmann spatřoval v oblasti prozodické, představoval zjevný důkaz, že není nutné smiřovat se s dosavadním stavem české literatury, že v českém jazyce lze s úspěchem realizovat překlady děl jazykově i umělecky nejnáročnějších. Je pravda, že srozumitelnost tohoto díla nebyla obecná a že už tím byl omezován okruh čtenářů české literatury, je pravda, že leckteré hybridní výrazy se neujaly, jsouce průvodním zjevem jazykového experimentování. Naproti tomu mnohá slova Jungmannem obnovená nebo zavedená stala se živou součástí spisovné slovní zásoby. Nadto byl tento příklad výzvou vybízející k následování, důkazem ambicí, jež měly sice jen potenciální platnost, poněvadž nešlo o díla původní, vytvářely však formu pro velké životní obsahy, jejichž zárodky již existovaly, i když dosud nebyly umělecky vyjádřeny.

Obdobné místo, jaké zaujal překlad *Ztraceného ráje* v dějinách obrozené poezie, zaujal i překlad Chateaubriandovy *Ataly* v dějinách prózy (viz o tom i na str. 208). Vznikl teprve po překladu *Ztraceného ráje*, ale byl vydán v roce 1805, tedy šest let před *Ztraceným rájem*. Obrážejí se v něm všechny zkušenosti překladatele *Ztraceného ráje* a všechny teoretické zásahy autora obou rozmlouvání *O jazyku českém*, vydaných až v roce 1806. Přitom je to dílo, které se svým slovesným i ideovým charakterem nejpodstatněji odlišovalo od dosavadního literárního vkusu. *Ztracený ráj* byl klasickým duchovním eposem, básnická povídka Chateaubriandova byla módní novinkou (vyšla v originálu r. 1801) a byla prostoupena romantickou citovostí. Vyrůstala z rousseauovského obdivu přírodního člověka, proto zobrazovala lásku dvou indiánských milenců v prostředí divoké americké přírody. Zároveň však i z reakčního vztahu k revoluci glorifikovala mystickou sílu náboženské ideje, vnášené do tohoto civilizací neporušeného přírodního prostředí. Osud *Ataly*, jež v poslední chvíli překoná sílu své milostné vášně k Šaktovi, aby se mohl naplnit slib její

matky, která ji zasvětila bohu (obdoba situace Jungmannovy), aby se mohlo podle slov Chateaubriandových uskutečnit „z vítězství náboženství nad citem nejurputnějším a nad hrůzou nejstrašlivější — nad milostí a smrtí“, byl takto vylíčen v ideovém osvětlení, které sotva mohlo imponovat Jungmannovi. Případ Atalin chápal tragicky ve smyslu svého osvícenského cítění a jistě souhlasil se slovy otce Aubryho (proto je na rozdíl od originálu graficky zdůraznil), že jde o „strašlivý příklad“, „jak nebezpečná jest přepatá horlivost a nedostatek světla u věcech náboženství“. Tato slova, vztahující se na nerozvážený matčin slib, ustupují však v originále do pozadí proti Chateaubriandovu záměru vyvedat přeměnu pozemské Ataly v světici a nevěstu Kristovu. Jungmann si byl vědom těchto „kapucínád“, proto je na četných místech retušoval a mírnil, ale oceňoval na originále především jeho elegickou citovost („jakýmsi milostným zármutkem promíšený cit“), jeho smysl pro exotickou a civilizací neporušenou přírodu („to sličné püstého a jako *původního* světa vymalování“), tedy vlastnosti, jež rozhodovaly i o jeho vztahu k Ztracenému ráji a jež svým preromantickým charakterem korespondovaly s náladami představitelů českého národního hnutí.

Rozhodovala i ta okolnost, že Chateaubriandova próza byla svým stylem prózou eurytmickou, chtěla vzbudit estetické cítění zvukovým uspořádáním textu, především pravidelným sylabickým rozměrem jednotlivých větných úseků. Šlo o jistý druh básně v próze. Ve chvíli, kdy byl Jungmann nespokojen s vyhraněnou stopovostí verše puchmajerovského, měla pro něho eurytmická próza zvláštní přitažlivost, neboť umožňovala realizovat básnický text za podmínek mnohem svobodnějších a s přihlédnutím k většímu počtu zvukových složek, než bylo podle jeho přesvědčení možné za jednostranného diktátu přízvuku. Vycházejí z podnětů originálu, navazoval tu Jungmann na mluvu biblickou, patetizoval postpozitivním přívlastkem konce jednotlivých větných úseků, odstraňoval syntaktickou podřízenost starší humanistické periody a volnou konfrontací jednotlivých úseků, rozměrově vyrovnaných, vtiskoval své prozaické větě hudební charakter. (Uveďme aspoň příklad: „Taková byla slova člověka skalního: vážnost jeho u mne byla velká, hluboká jeho moudrost, i poslechl jsem. Hned zjít opustil jsem hostitele čestného, an tiskna mne k srdci svému, dával mi radu poslední, své poslední požehnání a poslední slzy své.“)

Zároveň s tím se v překladu Ataly uplatnila i poetizace slovníku v podobném smyslu jako v překladu Ztraceného ráje. Mezi „pozatmělejšími“ slovy, uvedenými většinou ve vysvětlivkách připojených k překladu, byla i slova přejímaná z jiných jazyků slovanských, například: *tklivost, záliv, vějíř, příroda*; některá slova uvedená jako zapomenutá nebo nová se stala běžnými v dnešní slovní zásobě, jako například *ohromný, pleť, obraznost, úsvit, květen, střed, obřad*. Jestliže byla slova tohoto typu v Ztraceném ráji svým způsobem nutností vyvolávanou i charakterem originálu, byla v překladu Ataly motivována spíše

nedostatky českého slovníku, popřípadě i puristickými hledisky, neboť Jungmann nahrazoval slova cizího původu slovy s domácím slovním základem.

Zřetel k básnické próze a k jejím eurytmickým vlastnostem uplatnil Jungmann ještě v překladu *Slova o pluku Igorově*, pořízeném pod patronací Josefa Dobrovského asi v roce 1810 pro Hlasatele, ale pak neuveřejněném. Právě zřetel k rytmické, zvukové a vůbec umělecké stránce se uplatnil v tomto překladu zvláště výrazně, zejména ve srovnání s pozdějším, na Jungmannovi závislém překladu Hankově (vyšel v roce 1821). Příznivě tu působil i vliv Dobrovského, který kladl důraz na českost překladu a zabránil tak jazykovému míšení prvků českých s jinoslovanskými, jež se uplatňovalo v duchu teorií o mezislovanském jazyce v jiných překladech Jungmannových, například v překladu veršované *Romance o Štěpánu Potockém* z Niemcewiczových Zpěvů historických nebo v prozaickém překladu *Příběhu satirického* N. J. Novikova. V těchto případech zčešťování originálu spočívalo v tom, že původní slovní materiál dostal českou vnější formu, tj. české hláskové znění a české koncovky.

Jungmann překládal také z antických literatur, ale tyto práce neměly až na překlady tří dialogů z Lukiána (ve stylu těchto dialogů psal Jungmann i svá dvě rozmlouvání O jazyku českém) větší význam. Smysl Jungmannova překladatelského díla tkví v tom, že se při obrodě české literární kultury neopíral jen o antiku (v tomto směru se nesla spíše činnost Jana Nejedlého, který také pravidelně zařazoval do Hlasatele českého překlady z antické literatury), ale že ji rozvíjel v těsném kontaktu s moderními evropskými literaturami. Neznamená to, že v souladu s celou svou výchovou nesplácel povinnou daň soudobému klasickému vzdělání a vychování, ale byl si vědom toho, že v budoucnosti nebude česká literatura soutěžit s antickými kulturními hodnotami (o to usilovali klasicisté), ale že bude muset v souvislosti s rozvojem národního života soutěžit s kulturními hodnotami soudobých národů evropských.

Vztah mezi klasickým a moderním snažil se Jungmann vzhledem k potřebám české literatury vyjasnit i teoreticky. Proto napsal v roce 1827 stať *O klasičnosti literatury a důležitosti její*, která po redaktorských úpravách Palackého vyšla téhož roku s titulem *O klasičnosti v literatuře vůbec a zvláště české* v Časopisu Českého muzea. Jungmann zbavil pojem klasičnosti jednoznačného vztahu ke klasikům antickým: „Klasikové novější ... nestojí ani pod klasiky starožitnými, ani nad nimi, ale vedle nich v rovnosti.“ „Klasičnost“ se nerozumí napodobování klasiků, ale především „dokonalost uměleckého díla“, shoda obsahu a formy. Pod pojmem klasičnosti si Jungmann představuje zároveň i dokonale rozvitou literární kulturu, především „národní literaturu“. Představa klasičnosti nemá v sobě nic aristokratického, neboť „jen tenkrát, když to, co právě klasičného jest v národním básnictví, v ustech zástupu obecného žije, u vyučování mládeže přechází a v rovné míře živoucí a vzkvétající pokolení pozdvihá, nadechuje, proniká: jen tenkrát plodí se všestranná literatura národní, veliká k ní vážnost a objevování se též literatury

ve veškeré činnosti národu.“ Nikdy do té doby nebyla představa literatury položena na tak širokou a demokratickou bázi národní společnosti jako v této Jungmannově formulaci. Dokonalost, tj. klasičnost, má jen tehdy smysl, stává-li se majetkem celé národní společnosti a přispívá-li k zvýšení její celkové kulturní úrovně. Takto vytyčený program byl zajisté ve shodě s historicky danou úlohou pokrokové buržoazie při formování národní společnosti. Jungmann si byl také vědom, že jeho realizace je závislá na společenských institucích, byla pro něho jako představitel silícího buržoazního vědomí spjata s působením „volnomyslné vlády“, vštěpovala a utvrzovala se „obecnou svobodou“ atd., souvisela tedy s liberálními idejemi a vládními formami.

Jungmann ovšem dobře věděl, že takovou národní literaturu se u nás dosud nepodařilo vytvořit. Ještě mnoho chybělo k dokonalosti jazyka, k shodě obsahu a formy, k tomu, aby literatura „ze života vycházela a do života národního vcházela“ (viz str. 163). Mnoho také chybělo k tomu, aby dokonalost se stala obecným majetkem, ba úsilí o dokonalost v básnickém výrazu činilo v dané situaci mnohé z plodů nové literatury nesrozumitelnými širší obci čtenářské, zvyšovalo přehradu mezi lidem a inteligencí. Program byl však jasný a Jungmann pokládal sám sebe za oddaného uskutečňovatele jen přípravných fází, umožňujících vznik opravdové národní literatury. V druhém vydání Slovesnosti napsal: „Tři stupně projíti povinna literatura naše: *poznání jazyka, známost věcí a cvičenost ducha, původnost prací*. K prvnímu pomoci jí mohou staré vzory, k druhému čtení a překládání cizích výborných spisův, ke třetí čas a výtečné hlavy časem se rodící.“ Jungmannovy překlady sloužily druhému stupni, činily velké příklady cizích literatur známými, přispěly k formálnímu rozvoji české slovesnosti, neboť „tím, že to, což nejlepšího jest, vypodobňujeme, nabýváme schopnosti sami něco podobného vymýšleti.“ Jungmann k třetímu stupni, tj. k původním pracím, sám významněji nepostoupil, přenecháváje tvořivým spisovatelům, aby využili zkušeností a metod, jež si osvojil ve svých překladech. Zato však pečoval o první stupeň literárního vývoje, o poznání jazyka a o poznání starých vzorů literatury. Jeho činnost odborná a vědecká byla věnována jen tomuto úkolu. Vytvořil v tomto směru díla opravdu monumentálního charakteru.

Odborné práce přispívající k rozvoji národní literatury

Vylíčili jsme na jiném místě (viz str. 147) důsledky, které vyplývaly z formování české národní společnosti pro charakter vědecké práce na našem území. Vzniklo zcela zřejmé úsilí o vědu jazykově českou a vedle toho v oblasti věd společenských o vědu sloužící potřebám národního hnutí. Jungmann měl na tomto procesu vynikající osobní účast, a to nejen organizační, ale i přímo badatelskou.

Jelikož v rozvoji buržoazního a zároveň i národního vědomí pokročil Jungmann na prahu 19. století nejdále a jelikož zároveň měl možnost působit výchovně na mládež, stal se brzy centrem všech podniků, které přesahovaly možnosti práce individuální, které směřovaly k vytváření institucí zajišťujících rozvinutější život vědecký nebo práci na větších úkolech odborné literatury. Byl hlavou těch, kdo chtěli založit v době kolem roku 1810 *Českou společnost* a takto realizovat Pelclovy návrhy na organizaci vydávající české knihy. Jeho iniciativa vedla, jak víme (viz str. 150), k emancipaci České společnosti a jejích národních i odborných snah od zájmů i pomoci domácí šlechty, směřovala ve jménu národního vlastenectví proti vlastenectví teritoriálnímu, vycházela z představy buržoazního národa a byla namířena proti staré feudální jeho podobě. Matice česká z roku 1831, realizující plány České společnosti, byla jen kompromisem, k němuž Jungmann přistupoval teprve po jistém váhání, poněvadž její vznik byl podmíněn organizační spoluprací s domácí šlechtou. Nezávisle na podpoře šlechty organizoval Jungmann již v polovině let desátých s přispěním svých litoměřických žáků práci na malé české encyklopedii (viz str. 150). Byl rovněž hlavním iniciátorem a ideovým vůdcem časopisu *Krok*, který byl vydáván od počátku let dvacátých jako první český vědecký časopis a jako náhrada za neuskutečněnou encyklopedii (viz str. 151).

Při organizaci všech těchto podniků bylo vedoucí postavení Jungmannovo posilováno i jeho filologickými zájmy. Otázka české vědy byla stále ještě otázkou jazykovou, především terminologickou. Jungmann se v těchto záležitostech neomezoval na všeobecné směrnice, ale sám vytvářel díla, která měla zásadní význam pro rozvoj české literatury vědecké i krásné. Jsou tři díla tohoto základního významu, Slovesnost, Historie literatury české a Slovník česko-německý. Všechna jsou dílem velké vytrvalosti a zpravidla dlouholetého úsilí. Všechna vyrůstají z velké znalosti všech pramenů české literární tvorivosti, tedy většinou ze studií historických, ale jsou ve svém jádře zamýšlena pro budoucnost, na podkladě znalostí minulých dob překonávají stísněnost současné literatury a otvírají perspektivy k jejímu velkému rozvoji. Neslouží jen poznání, i když se o ně opírají. Zájem národní kultury kladou nad pravdivost poznání. I když jde o díla syntetická, jejichž cena spočívá v souhrnu a úplnosti, nejsou výrazem strohé vědecké systematičnosti, ale především výrazem vůle vytvořit zdroj nové životní energie. Proto nejsou prosta eklekticismu, mají odvahu k zobecňujícím soudům romantického charakteru, nebojí se experimentu. V tom tkvěla jejich obrozená hodnota, zatímco jejich význam naukový spočíval v encyklopedickém souhrnu materiálu, který nebyl namnoze až dodnes překonán.

Nejstarší základy měl Slovník česko-německý, neboť již v roce 1800 začal Jungmann pro své potřeby doplňovat slovník Tomsův, ale s vydáním bylo možno začít až po čtyřiatřiceti letech úmorné práce. Na Historii literatury začal pracovat v roce 1806, kdy si začal pořizovat seznamy českých knih, do-

chované v rukopise pod titulem Zásoba k české literatuře. Tyto seznamy obdobně jako jeho slovníkové registrace sloužily původně jen jeho soukromým potřebám, především vyučovacím, postupně se však rozrostly v dílo základního významu.

Třetí z velkých odborných děl Jungmannových vyšlo první, ačkoli na něm začal pracovat nejpozději, teprve v roce 1816. *Slovesnost aneb Sbírka příkladů s krátkým pojednáním o slohu* vyšla v roce 1820 a Jungmann ji napsal k prospěchu „vlastenské mládeže“ v době, kdy nová nařízení vzbuzovala naději, že na gymnasia bude zavedeno vyučování češtině. Je to první naše učebnice literární výchovy. Obsahuje stručnou teorii literatury, za níž následuje antologie z české literatury, uspořádaná podle jednotlivých literárních druhů. V obrozenské literární situaci neměla učebnice podobného typu význam jen pro školu; školské zpracování „české slovesnosti“ bylo činem zásadního významu, neboť umožnilo po několikeré stránce uspořádat soudobé vědomí o její podstatě i o jejím stavu. Nadto jí Jungmann psal tak, aby měla buditelský účín: „Vezměte tedy tuto ode mne pomůcku, ne s tím domněním, že byste k dosažení dotčené známosti již na ní přestati směli a mohli, anobrž s tou nadějí, že porozuměvše této knize, schopni budete lépeji rozuměti jak novým, tak obzvláště starým spisům vlastenským.“

Spojení teorie s praktickými příklady opíralo se o soudobé cizí vzory, ale jeho provedení v českém jazyce mělo zcela jiné důsledky než v rozvinutých literaturách cizích. Vypracování poetiky, příručky o „slohu (stylu)“ v českém jazyce, bylo spjato s úsilím terminologickým, které musil Jungmann řešit zároveň s věcnou stránkou svého pojednání. Jazyková stránka byla dokonce obtížnější než stránka věcná, neboť v tom se nemohl opřít o pomoc soudobých německých příruček. Obdobně jako v básnických překladech usiloval o bohatost odborného jazyka, o terminologickou synonymitu, jež ovšem nikterak nezvyšovala významovou přesnost pojednání.

Jungmann napsal v úvodu, že teoretickou část sestavil „podle Pölitze, Eberharda a jiných“, tj. podle soudobých německých příruček poetiky a estetiky. Z těchto pramenů převzal i své psychologizující zpracování základních slovesných druhů, členěných podle tří „mohutností“ lidské duše: rozumu, citu a vůle; rozumu odpovídá „prostomluva“, citu „mluva básnická“ a vůli „mluva řečnická“. Vybíraje si své prameny podle potřeby, dovedl Jungmann uplatnit přitom takové formulace a teorie, které byly ve shodě s aktuální situací české literatury. Jeho klasifikace slovesných druhů vycházela sice z klasicistického pojetí, ale přitom se snažila překonávat jeho nehybnou strnulost. Učebnice vyvolávala touhu po tom, aby česká literatura byla tak rozvinutá, aby všechny slovesné druhy mohly být zastoupeny druhově vyhraněnými díly původními, a již tím nabývala iniciativního charakteru. Zdůrazňovala především potřebu náročných, „vznešených“ projevů literárních, potřebu básnické prózy a dra-

matu s velkým dramatickým konfliktem, především tragédie. V otázkách prozodických stála zcela jednoznačně na stanovisku Počátků, tj. časomíry.

Iniciativní charakter měla i sama konfrontace teoretického výkladu literatury, jejího systému se všemi jednotlivými slovesnými druhy, s antologií z české literatury, odhalující nejen její tradici, ale i její nedostatečnou rozvinutost. Antologie měla podobné postavení jako Thámovy Básně v řeči vázané, měla být obrazem české literatury, měla zachytit její stav. Na rozdíl od Tháma, který osvícensky adaptoval barokní literaturu (například Kadlinského), Jungmann zcela rezignoval na literaturu tohoto typu. Starší literatura byla zastoupena jedině humanisty a Komenským, podle Jungmannova přesvědčení byla ovšem nejlépe charakterizována ukázkou z Rukopisu královédvorského. I to bylo důkazem, že představu rozvinuté literatury bylo třeba budovat především na současné literatuře, respektive na nadějích, jež existence mladé literární generace vzbuzovala do budoucnosti. V tom byl také podstatný rozdíl od antologie Thámovy, že tato naděje byla reálná a že byla opřena o vědomí národní osobitosti, které bylo Thámovi ještě cizí.

Potřeby školské a rozvoj české literatury od dvacátých let rozhodly o tom, že Jungmann svou Slovesnost přepracoval a rozšířil. Druhé vydání Slovesnosti z roku 1845 i třetí vydání z roku 1846 vyšlo se změněným podtitulem: *aneb Náuka o výmluvnosti prozaické, básnické i řečnické se sbírkou příkladů v nevázané i vázané řeči*; obě vydání zastihla již literatura v jiné situaci a měla proto i jinou funkci. Jestliže dříve měl Jungmann nedostatek vhodných ukázek z české literatury, nyní se v předmluvě omlouval, že jich nemohl pro nedostatek místa pojmout do sbírky více. Díl teoretický byl podstatně přepracován, přibyl nový výklad o vlastnostech českého jazyka, o časomíře a o umění překladatelském. Poetika byla přepracována podle teorie výmluvnosti (eloquentia), čerpané ze starých příruček školské poetiky, především latinské. Buditelský charakter prvního vydání ustupoval do pozadí, teoretický výklad nebyl pak schopen udržet krok se soudobým rozvojem literatury.

Slovesnost zachycovala především současný stav literatury a podávala její teoretický výklad. Vývojový obraz písemnictví předváděla jiná základní Jungmannova práce, *Historie literatury české aneb Soustavný přehled spisů českých s krátkou historií národu, osvětlení a jazyka* z roku 1825. Nebyly to první dějiny českého písemnictví. Dílo Balbínovo, Voigtovo a Pelclovo, dějiny Dobrovského předcházely práci Jungmannově, *Historie* byla však prvním obsáhlým zpracováním uveřejněným v českém jazyce. Sama tato okolnost signalizuje kvalitativní proměnu v nazírání na sílu české literární tradice, která byla obsažena v Jungmannově díle. Vlastní odborný cíl, který Jungmann sledoval, byl v podstatě sice pracný, přitom však prostý, šlo o víceméně úplný soupis všech českých literárních publikací, tj. pramenů české literární tvořivosti. Takový soupis měl být východiskem k poznání tradic české literatury a českého jazyka. Víme-li, že nejdůležitějším

cílem Jungmannovým byl slovník českého jazyka, pochopíme, že *Historie* byla jeho přirozeným doplňkem, neboť bez znalosti česky psaných spisů nebylo možno pořídit ani slovník.

Jungmann se však nespokojil jen bibliografickým soupisem rozčleněným podle jednotlivých období a podle jednotlivých oborů literatury. O jeho vůli vidět literaturu historicky svědčí stati uvádějící jednotlivá období literárního vývoje. Tvoří celek, tzv. Krátkou historii národu, osvícení a jazyka. Pro Dobrovského *Geschichte* bylo příznačné, že v ní byl výklad o literatuře spojen s výkladem dějin jazyka a že v tomto výkladu byla literární díla dokladem rozvoje a stavu jazyka. Jungmann sice mechanicky oddělil od sebe výklad a soupis děl, ale výklad literatury opřel o větší množství činitelů vytvářejících její charakter. V každém oddílu probíral v oddělených paragrafech „politický stav“, „osvícení“, „jazyk“ a „literaturu“. Nezáleží na tom, že pro tuto metodu našel vzory v polském překladu Grečova *Historického nárysu ruské literatury* z roku 1823, rozhodující je, že toto širší pojetí bylo projevem vědomí o hlubší historické podmíněnosti literatury, o její společenské funkci v národním životě. Sám výklad vzájemných vztahů jednotlivých složek nevyhovoval, i tu byl Jungmann spíše kompilátorem než systematickým interpretem.

Podobně jako u Dobrovského měla jazyková stránka stále vedoucí postavení při hodnocení faktů. Na rozdíl od Dobrovského převažuje však v tomto hodnocení hledisko buditelské, úsilí o uplatnění soudobých potřeb národní literatury. Jungmann po prvé zhodnocoval novou dobu české literatury od roku 1774 bez skeptických výhrad Dobrovského jako období velkých kladů a nadějí. Vznik nového básnického a vědeckého jazyka pokládal za hlavní znak tohoto období. Zejména básnictví tohoto období hodnotí vysoko: „Básnictví české v té době znamenitě postoupilo, obsáhši všechny téměř druhy a formy Evropanům obvyklé.“ Dokonalostí se prý přiblížilo k první a nejpěknější periodě české literatury, „rozmanitostí pak ji a hojností plodův všechny předešlé periody převyšuje“. Připomeneme-li, že „první a nejpěknější periodou“ je období, do něhož kladl Jungmann rukopisné padělky, tedy díla vyrůstající z ideové i psychické atmosféry Jungmanna a jeho druhů, pak zde Jungmannova pochvala směřovala k jednoznačnému vyzdvížení současnosti, již mělo sloužit všechno, tedy i historie. Toto stanovisko zároveň znamenalo, že se Jungmann odpoutal od normujícího vlivu humanismu zlatého věku, který byl Dobrovským postaven jako vzor proti nedostatkům češtiny na sklonku 18. století. Jungmann ovšem znal přednosti zlatého věku, ale v nové situaci již teorie zlatého věku nemohla prospívat, představovala omezení, které brzdilo rozlet nové národní společnosti a její literatury. Ten byl tak mohutný, že první vydání *Historie*, především její bibliografický soupis, brzy zastaral. Dlouhá léta připravoval Jungmann rukopis druhého, podstatně rozšířeného vydání, které však vyšlo až posmrtně v roce 1849 péčí V. V. Tomka.

Svým významem zastíral všechna ostatní odborná díla Jungmannova jeho *Slovník česko-německý*, který vyšel v pěti obsažných dílech v letech 1834—1839. Bylo to největší odborné dílo naší obrozenské jazykovědy, jež měla tak důležité místo při formování novodobého českého národa. Bylo projevem schopnosti soustředit síly nejen jednotlivce, ale mnoha a mnoha pomocníků, Jungmannových žáků a přátel, k jedinému velkému úkolu, jehož splnění bylo v pravém slova smyslu triumfem národně probudilé inteligence. Nemůžeme v rámci dějin krásné literatury plně zhodnocovat lingvistický charakter tohoto díla, jeho přednosti, popřípadě i historicky podmíněné nedostatky. Pro literaturu bylo důležité, že toto dílo umožnilo spisovatelům seznamovat se s celou rozlohou slovní zásoby spisovného jazyka v minulosti i přítomnosti. Slovník má tu přednost, že zachycuje i obrozenské jazykové tvoření a je takto výrazem nejen minulých literárních tradic, ale i nové vůle vytvořit — i za cenu experimentů — z českého jazyka moderní národní jazyk. Vědomí, že bez národního jazyka nemůže být národní literatury, bylo provázeno vědomím, že národní jazyk existuje jen tehdy, jestliže má „paměť“, v níž se soustředí všechna jeho zkušenost, aby příslušníci národa s porozuměním mohli číst a s bohatou jazykovou odstíněností i psát. Ve svém „národním slovníku“, jak nazval sám své dílo, vytvořil Jungmann pro českou literaturu takovouto „paměť“ českého jazyka.

Co to znamenalo pro českou literaturu, vyjádřil po letech Neruda, když napsal, že každá minuta strávená ve vlnách nepřehledného moře, jaké představuje slovní fond shromážděný v Jungmannově Slovníku, „působí jako osvěžující lázeň“. Ve Slovníku dal Jungmann české literatuře základní jazykovou pomůcku. Vydáním Slovníku přestala mít filologie preferované postavení v dějinách české národní literatury, neboť v tomto díle splnila úkoly, jež byly z hlediska rozvoje české literatury těžko řešitelné bez její aktivní pomoci. Ve Slovníku naplnil však Jungmann svůj jazykový obrozenský program, který tak směle vytyčil ve svých rozmlouváních O jazyku českém v roce 1806 a který se stal programem jeho vlastní celoživotní práce.

První vydání Sebraných spisů veršem i prózou vyšlo za života Jungmannova (1841); obsahovalo jen drobné spisy původní i přeložené; stejného rázu bylo i třísvazkové vydání u Kobra z l. 1869—1873 (v 3. sv. byl přetištěn překlad Ztraceného ráje). Kriticky byly vydány v roce 1958 J. Dvořákem, M. Komárkem a L. Pallasem Překlady Jungmannovy (1. sv. Ztracený ráj, 2. sv. ostatní překlady); edice je doprovázena obsáhlými rozbory překladů z angličtiny (J. Cejp), z franštiny (J. Š. Kvapil), z němčiny, latiny a indických literatur (O. Králík), ze slovanských jazyků (O. Zilinskýj). — Zápisky uveřejnil po prvé J. Emler v ČČM 1871, pak Z. V. Tobolka ve Světové knihovně (1907). — Překlad Slova o pluku Igorově otiskl po prvé A. V. Francev (1932). — Krátkou historii národu, osvětlení a jazyka (tj. úvody k Historii literatury české) vydal F. Vodička (1947). — Vybrané spisy původní i přeložené vydal K. Híkl (1918); výběr z teoretických statí, předmluv, dopisů a Zápisků uspořádal F. Vodička (Boj o obrození národa, 1948). — Z bohaté a důležité korespondence Jungman-

nový otisk dopisy Ant. Markovi J. Emler v ČČM 1881, 1882, 1883, 1884, 1886, J. Kollárovi A. J. Vřátko v ČČM 1880, V. Karešovi J. Černý v ČČM 1890.

Základní monografií je stále ještě Život Josefa Jungmanna od V. Zeleného (1. vyd. 1873, 2. vyd. 1883). V Literatuře české 19. století psal o Jungmannovi J. Jakubec, K. Hikl a J. Vlček (v 2. vyd. 1. a 2. dílu). Proti znevažování Jungmannovy úlohy v národním obrození v Masarykově České otázce (1895) byla namířena monografie E. Chalupného z r. 1909 (nově v Zlatorohu 1912); popularizující charakter má kniha J. Vladyky, Josef Jungmann, služebník i pán české řeči (1947). — Celkovou úlohu Jungmannovu v obrození hodnotí F. Vodička v SaS 1948 (nyní v Cestách a cílech obrozené literatury, 1958) a B. Havránek v Tvorbě 1947.

Jungmannovu studii o klasičnosti rozbíral A. Novák v LF 1910, o Jungmannově škole kritické psal M. Hýsek v LF 1914 a 1919; o romanci Oldřich a Božena J. Vlček v LF 1912. — O Jungmannových překladech psali (mimo studie výše uvedené): o překladu Ztraceného ráje E. Chalupný v ČČM 1912, K. Štěpaník v ČČM 1925, M. Szykowski v Polské účasti v českém národním obrození I (1931), o překladu Ataly F. Vodička v Počátcích krásné prózy novočeské (1948) a J. Zima v SaS 1956. Jungmannovou teorií překladu se zabývá J. Levý v knize Česká teorie překladu (1957).

J. Hrabák rozebral Jungmannův verš v překladu Ztraceného ráje v Sborníku fil. fakulty v Brně 1958 (nyní v knize Studie o českém verši, 1959); účastí Jungmannovou na prozodických bojích se zabývala M. Červinková-Riegrová v Osvětě 1895 a zvláště J. Král ve spisu O prozodii české (1923). — Prameny a předlohy Slovesnosti zjišťoval K. Hikl v LF 1911, Jungmannovou odbornou terminologií ve Slovesnosti se zabýval A. Jedlička ve spise J. J. a obrozená terminologie literárněvědná a lingvistická (1949); Slovesnost a Historii rozebral J. Dolanský ve spise Jungmannův odkaz (1948); Historií se zabývali z hlediska knihovědného Z. V. Tobolka (Slovanská knihověda 1947), J. Petrmichl (Knihkupec a nakladatel 1947); o vlivu Greče na Historii psal A. S. Mylnikov v Slavii 1958.